

קרדום לחפור בו

ארכאולוגיה ולאומיות בארץ ישראל

עורכים
מיכאל פייגה
צבי שילוני

מכון בן-גוריון
לחקר ישראל והציונות • קריית שדה-בוקר
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

להגיע לבגרות: דעיכת הארכאולוגיה בזרות הישראלית

סטיב רוזן

מבוא

הלוחם התבונן מערבה, מעבר לגבעה, כשהשמש העולה שלחה את קרניה המוזהבות מעבר למבצר שעל הצוק. הוא יכול היה לראות את הנצנוץ שעל החניתות והמגנים של הצבא הרומי, המתגבש לפלנקס לוחם ומתחיל את צעדו לעבר הסוללה. ההבנה שברגע זה ההתנגדות היא חסרת טעם התבררה לו רק בדיעבד, וכעת הייתה חסרת משמעות לגבי מעשיו. הוא צעד אל חדר התפילה לרווח לאלעזר.

הארכאולוגים, נאספים כמשפחה מאוחדת מכל רחבי העולם, מבריקים את השרידים, ויחד אתם גם את המיתוס של הגיבורים מזמנים קדומים. הצנחן הצעיר, התבונן בשמש הזורחת מעל מצדה, דמיין את הימים האחרונים של היהודים הנצורים, אימץ אותם כאבות אבותיו וכאחיו לקרב, ונשבע לעצמו ששנית מצדה לא תיפול.

זה החומר שמיתוסים עשויים ממנו. ידוע ומקובל זה מכבר שארכאולוגיה הייתה מכשיר חשוב בידי מדינת ישראל, ולפניה בידי המדינה שברוך, לצורך עיצוב זהות יהודית עתיקה-חדשה, המבוססת על חיבור לארץ ישראל; היא סייעה לעצב תפיסה של יהודי מודרני (כלומר ישראלי) שלקוחה היישר מהקהילה היהודית העתיקה ומנוגדת בהחלט לתפיסת היהודי הגלותי.¹ הקטע הספרותי לעיל ממחיש כי אין צורך בדמיון רב ובמקורות מחשבה כדי להבין את התפקיד שמילאה הארכאולוגיה בעיצוב התודעה הישראלית.

1. Y. Zerubavel, *Recovered Roots*, University of Chicago, Chicago 1995; N. Ben-Yehuda, *The Masada Myth: Collective Memory and Mythmaking in Israel*, University of Wisconsin Press, Madison 1995; N. A. Silberman, *Digging for God and Country*, Knopf, New York 1982

להגיע לבגרות: דעיכת הארכאולוגיה בזהות הישראלית

כמו במקומות אחרים. מסגרת השוואה כזו יכולה לסייע להבין את הדינמיקה הכללית של תחומים אקדמיים, בייחוד במדינות מתפתחות. יתר על כן, הבנת תהליכי ההתפתחות האקדמית יכולה לתרום לביטול העמדה המוסרנית והצדקנית, שמעורבת בשיח על ארכאולוגיה ופוליטיקה ומזיקה לו.

הרצף ההתפתחותי

כדי להבין את הסיבות לשינויים שחלו בתפקידה של הארכאולוגיה בפוליטיקה הישראלית ובדימוי הציבורי שלה יש לחלק בחלוקה גסה ופשטנית את התפתחות הארכאולוגיה הישראלית לשלושה שלבים בסיסיים: הארכאולוגיה הציונית שלפני הקמת המדינה (שנות העשרים, עד 1948), ארכאולוגיה ישראלית מוקדמת (עד שנות השבעים של המאה העשרים), וארכאולוגיה ישראלית של העת האחרונה. יתר על כן, אף שללא ספק בהתפתחות זו הושפעה הארכאולוגיה הישראלית מהסביבה של ארכאולוגיות אימפריאליסטיות שפעלו בפלשתינה ובישראל², יש לעמוד על ההבחנה בין המחקר הארכאולוגי של תקופת המקרא שביצעו חוקרים ישראלים ובין זה שביצעו ארכאולוגים אמריקנים, בריטים, צרפתים או גרמנים. חפירות ארכאולוגיות שביצעו ישראלים וציונים לפני הקמת המדינה היו שונות עקרונית, גם במוטיבציות וגם במשמעות, מאלה של חוקרים מבקרים.

ארכאולוגיה לפני הקמת המדינה

שלושה מאפיינים עיקריים היו לארכאולוגיה הציונית או היהודית בפלשתינה לפני הקמת מדינת ישראל: (1) מספר העוסקים בה היה קטן, אם כי היא נהנתה מעניין ציבורי נרחב; (2) היא הייתה משולבת עמוקות בתוך האידאולוגיה הציונית והמפעל הציוני; (3) היא נבדלה מארכאולוגיה שביצעו זרים בפלשתינה גם בתוכנה וגם בצורך שלה להיבדל מוסדית וחברתית מארכאולוגיות אחרות.

אולי המשתנה החשוב ביותר שעיצב את הארכאולוגיה בתקופה שלפני הקמת המדינה היה המספר הקטן של ארכאולוגים אקדמאים יהודים שביצעו חפירות ולימדו את התחום בפלשתינה. מספרם המועט הודגש אף יותר עם בואם של

בעשור האחרון סיפקו ניתוחים של היחסים בין הארכאולוגיה ובין המדינה, בישראל ובמקומות אחרים, תובנות חשובות בנוגע למכניזם ולסמלים של הזיקה בין ארכאולוגיה ללאומיות. בבסיסו של עניין זהו דיון בסוציולוגיה של הידע, בשאלה כיצד היסטוריה נוצרת ומוכנת. בישראל התמקדו מחקרים אלו בעיקר בדמויות בולטות כיגאל ידין, ובמפעלים ארכאולוגיים גדולים כמצדה וירושלים, והם כוננו את האמירה היסודית, שהיה לארכאולוגיה תפקיד מרכזי במתן לגיטימיות לנוכחות היהודים בפלשתינה³. תהליך זה לוהה בדה-לגיטימציה של נוכחות הערבים ושל ההיסטוריה שלהם⁴.

בימינו, כשאנו כבר מבינים כיצד עיצבו חוקרים קודמים ידע, המשוואה 'ארכאולוגיה ישראלית' = זהות לאומית מיושנת. אין בכך כדי לומר שפוליטיקאים וקבוצות שלהן אינטרסים מיוחדים אינם מנצלים עוד את הארכאולוגיה לקידום צרכים קהילתיים מקומיים מוגבלים. או שעלינו לחדול מלבחון ולבקר קשרים כאלו; הטענה היא שהארכאולוגיה בישראל עברה בשני העשורים האחרונים אבולוציה מרשימה, והתפתחה הרבה מעבר ללאומיות הפשטנית כביכול של שנות החמישים והשישים. כתחום דעת אקדמי, הארכאולוגיה הישראלית אימצה במידה רבה פרדיגמות ביקורתיות אוניברסליות של ארכאולוגים ממערב אירופה ומצפון אמריקה, והדבר בא לידי ביטוי בעיקר בנכונות לשלב גישה פלורליסטית במחקר. השילוב של מגוון רחב של שיטות מחקר ומסגרות תאורטיות, לעתים אף סותרות זו את זו, נוגד מהותית את הדימוי המיוחס לארכאולוגיה כמקראית, יהודית, לאומנית ונטולת יושרה אינטלקטואלית. ישנם דיונים שאינם מתייחסים לשינוי העמוק הזה; יש לראות בהם קריקטורה ולא מחקר.

האבולוציה שעברה הארכאולוגיה מעניינת משתי סיבות עיקריות. ראשית, כמו שנרמז בשם המאמר, היא מסמנת את התבגרותה של הארכאולוגיה הישראלית, ובעצם משקפת את בשלותה של האקדמיה הישראלית בכללה; שנית, אנחנו יכולים אולי לבחון את תהליך ההתפתחות של הארכאולוגיה הישראלית כדגם או פרדיגמה של התפתחות ארכאולוגיה אקדמית בקנה מידה גדול יותר, בישראל

2. לרונגה: N. A. Silberman, *A Prophet from Amongst You: The Life of Yigael Yadin: Soldier, Scholar, and Mythmaker of Modern Israel*, Addison Wesley, New York 1994; N. Ben-Yehuda, *Sacrificing Truth: Archaeology and the Myth of Masada*, Humanity Books, New York 2002; Zerubavel, *ibid.*, note 1
3. לרונגה: N. Abu el-Haj, *Facts on the Ground, Archaeological Practice and Territorial Self-Fashioning in Israeli Society*, University of Chicago Press, Chicago 2002
4. כמובן האידאולוגיה שנעשתה על ידי ישראלים.

5. Silberman, *ibid.*, note 1; N. A. Silberman, *Between Past and Present*, Doubleday, New York 2000

של הגבלות על הגירת יהודים לפלשתינה.⁷ גם בהינתן המבנה התאורטי המשותף של הארכאולוגיה בתקופת המנדט ושל ארכאולוגיות שהתפתחו במדינות אחרות, מבנה המבוסס על גישת ההיסטוריה התרבותית, היה הברזל בפרטים ביניהן. יש כאן שלוש רמות של הברזל. ראשית – והברזל ביותר – ההיסטוריה של התרבות באנגליה, בצרפת או בגרמניה התמקדה בשורשים התרבותיים של עמים אלו, ואילו הארכאולוגים היהודים התמקדו כמוכח בשורשים שלהם – היהודיים. זה הברזל של דגש יותר מאשר של מהות.

שנית, מנקודת מבט שונה, החפירות שביצעו גורמים אימפריאליים בפלשתינה היו תרבות מסובכת של מחקר אקדמי, תחרות אימפריאלית ואמונות דתיות. הארכאולוגים הציונים המוקדמים היו שותפים לעקרונות מחקר בסיסיים, אך לא עסקו בקידום אינטרסים ובמתן לגיטימציה למשטרים שהם נמלטו מהם בעצם. אם יש בסיס אימפריאליסטי בארכאולוגיה הציונית המוקדמת, הוא מצוי שם כתוצר לוואי של חינוכם באקדמיה האירופית. יתר על כן, יהודים לא חפרו כדי להוכיח את אמתות התנ"ך או להמחיש את הכתוב בו ולהצדיק אמונות דתיות. שלא כשיעור הגבוה יחסית של ארכאולוגים זרים העובדים בפלשתינה, אשר הגיעו עם הכשרה ועם מוטיבציה דתית, הארכאולוגים הציונים היו חילונים במוצהר. גם אם הם היו קשורים לקריאה פונרמנטליסטית של הטקסט המקראי, בטקסט עצמו הם ראו מסמך היסטורי חילוני, ולא טקסט קדוש. לכן בעיני הארכאולוגים הציונים, התמוגו הארכאולוגיה והתנ"ך במתן לגיטימיות לתביעות היהודים על פלשתינה, והם לא ראו בתגליות ארכאולוגיות הוכחות לקדושת הכתבים הקדושים.

המאפיין האחרון של הארכאולוגיה הציונית המוקדמת קשור במה שאפשר לתמצת כהתנגדות: הצורך של הציונים להגדרה עצמית למול מוסדות ואסכולות אחרים. משום כך פרסמה החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה בעיקר בעברית, והוקמה במפורש כדי להיות מוכחנת מהחברה המתחרה שהקימו הבריטים, The Palestine Exploration Society. ההתעקשות על חקר ארכאולוגיה בעברית (ובאנגלית) הייתה ביטוי של תחייה יהודית, אך גם יצרה הבחנות. מעט זרים יכלו לקרוא עברית. בהקשר זה של 'התנגדות', השליטה הבריטית על מחלקת העתיקות

חוקרים זרים שעבדו בפרויקטים רחבי היקף בתור הזהב של הארכאולוגיה המקראית בין מלחמות העולם. האוניברסיטה העברית, שנוסדה ב-1925, שימשה מוקד מרכזי של ארכאולוגיה ציונית, אך הייתה מוגבלת מאוד מבחינת הצוות והתקציב. היו משום כך רק ארכאולוגים ציונים מעטים, וכולם מרוכזים במוסד אחד. היקף העבודה היה מצומצם אף הוא. פרט לחפירות בבית שער, בניהולו של מייזלר (לימים מזר), ואולי גם זו שבבית אלפא על ידי סוקניק, הפרויקטים הארכאולוגיים הזרים היו בקנה מידה אחר לחלוטין – גדולים הרבה יותר מאלה של הציונים. כאלה לדוגמה היו פרויקטים מטעם המכון האוריינטלי של אוניברסיטת שיקגו, כגון חפירת מגידו, חפירת יריחו של אוניברסיטת ליברפול, חפירת העי, פארעה צפון, ואדי עזה, אשקלון, בית מירסים, תענך, שכם ובית שמש. על אף מגבלות אלו, היה הציבור היהודי מעוניין מאוד בארכאולוגיה, וכתב העת ידיעות החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה הצליח היטב. העניין הציבורי בארכאולוגיה השתקף בהשתתפות רחבה בפעילויות ארכאולוגיות מגוונות, כגון הרצאות, כנסים, טיולי שטח וחפירות.

השילוב של הארכאולוגיה עם האידאולוגיה הציונית אינו מפתיע. עצם הנוכחות של ארכאולוגים יהודים בפלשתינה בתקופה זו הוא תוצאה של המפעל הציוני. ברור הוא כי ראשוני הארכאולוגים, ובהם מייזלר, סוקניק ואבי-יונה היו ציונים מסורים, ולא – לא היו מגיעים כלל לפלשתינה. טריבאלי לטעון שהמרע שלהם הושפע מתפיסתם האידאולוגית. שנות העשרים והשלושים היו ימי השיא של ההיסטוריה התרבותית (culture history) כפרדיגמה הראשית ששימשה בסיס לעבודה הארכאולוגית, בעיקר באירופה, וברור כי גישה זו הייתה בסיס למתן לגיטימיות לתנועות לאומיות מודרניות, כאמור בעיקר באירופה.⁶ ארכאולוגים של תקופת המנדט חונכו כולם באירופה, ומשום כך אימצו את המסגרת התאורטית שלמדו בה והשתמשו בה לצורכיהם. משום כך הושם דגש בעבודה של ראשוני הארכאולוגים הציונים על שורשים יהודיים, אך יש לראות בכך תוצר טבעי של הארכאולוגיה בת אותו הזמן ולא דווקא עניין מיוחד של המפעל הציוני.

מלבד הרעיון הכללי של היסטוריה תרבותית, נבחרו גם תכניות מחקר מיוחדות, המיועדות לקדם תכניות ציוניות. הדבר משתקף למשל בפרסום של בן-גוריון ובן-צבי משנת 1918, ארץ-ישראל בעבר ובהווה, שראה אור ביידיש. הספר נכתב כתגובה ישירה לספרו של האנטיגטון (Huntington) פלשתינה והתמורות שחלו בה, פרסום סביבת-טרמיניסטי שניצלה ממשלת המנדט לשם הצדקה מדעית

7. E. Huntington, *Palestine and Its Transformation*, Houghton and Mifflin, Boston 1911; D. Ben-Gurion and Y. Ben-Zvi, *Eretz Israel in Past and Present* (Translated from Yiddish to Hebrew by D. Niv), Yad Ben Zvi Press, Jerusalem 1979 [1918]; I. Troen, 'Calculating the "Economic Absorptive Capacity" of Palestine: A Study of the Political Uses of Scientific Research', *Contemporary Jewry*, vol. 10 (1989), pp. 19-38

6. B. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, pp. 148-206

ביותר בהתחשב בגודל אוכלוסייתה הישראלית באותה תקופה. אכן, קשה לערער על חשיבותה של האידאולוגיה הלאומית בתאוריה ובפרקטיקה של הארכאולוגיה הישראלית המוקדמת.¹⁰

על כל פנים, עזיבת הנושא בכך, בהסכמה שכאילו הארכאולוגיה המוקדמת של ארץ ישראל הייתה בעיקרה זיוף מדעי, יש בה משום החמצת ההקשר הרחב יותר של הארכאולוגיה העולמית וגם החמצת הדינמיקה ההיסטורית של התקופה, והמסקנה – השגויה – שהארכאולוגיה הישראלית לקחה מחטא קדמון אינה ניתנת לתיקון. למעשה, באותה תקופה 'אפלה' של ארכאולוגיה לאומית, שאנו מפרשים אותה בחכמה שלאחר המעשה, הייתה הארכאולוגיה הישראלית מגוונת הרבה יותר ממה שנרמזה, מתוחכמת מבחינה מתודולוגית, ולא נחשבה נחותה או מוטה תאורטית לעומת ארכאולוגיות אחרות. יתר על כן, הבסיסים לדיסציפלינה בוגרת הונחו בבירור בתקופה זו.

אולי הביטוי הטוב ביותר להתרחבות תחומי הארכאולוגיה הישראלית הוא העלייה של הארכאולוגיה הפרה-היסטורית הישראלית באותה תקופה, ארכאולוגיה שקשריה לזהות ולמיתוס היהודי-לאומי למעשה אינם קיימים. מראשית שנות החמישים החל משה שטקליס, פרופסור לארכאולוגיה פרה-היסטורית באוניברסיטה העברית, סדרה של חקירות פרה-היסטוריות באתר הנאוליתי של שער הגולן, ולאחר מכן באתרים הפלאוליתיים של עובדייה, מערת כבארה וגשר בנות יעקב. את המסגרת הבסיסית של פרה-היסטוריה של הלוונט הניחו האנגלי גרוד (Garrod) והצרפתי נוביל (Neuville) בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים. עם זאת, עבודתו של שטקליס הרחיבה מאוד מסגרות אלו. האתר שער גולן היה לאב טיפוס של תרבויות התקופה הנאוליתית הקרמית בלוונט, אשר נקראה הירמוכית, שם שהעניק לה שטקליס. עובדייה נחשבה לאתר הראשון של התיישבות אנושית מחוץ לאפריקה, ואף שנמצאו מאז אתרים קדומים יותר, היא עדיין נזכרת ככל הטקסטים הבסיסיים כתגלית מרכזית במסע להבנת מוצא האדם. מלבד פרויקטים רחבים אלו, נערכו גם חפירות מצומצמות וסקרים שגם הם חסרים כל רלוונטיות למיתוס הלאומי ולתחייה יהודית.

למרות פעולות אלה, חשוב בהקשר של מאמר זה להדגיש עד כמה היו מחקרים אלו מצומצמים. שטקליס היה הפרה-היסטוריון האקדמי היחיד בארץ. הוא עבר עם סטודנטים, הרור הבא של ארכאולוגים פרה-היסטוריים מקצועיים, וכן עם חובבים,

של פלשתינה לא הייתה אוהדת במיוחד לציונים ולמפעל שלהם. אפילו בנוגע לארכאולוגיה פרה-היסטורית, בקשת רישיון החפירה של משה שטקליס, החוקר הישראלי הראשון של ארכאולוגיה פרה-היסטורית, נדחתה, בנוגע לאותן מערות שניתנו בהן אישורים לפרויקטים של הבריטים.

לסיכום חלק זה, ארכאולוגיה בתקופת המדינה שבדרך הייתה בעצם מפעל מוגבל. למרות זאת באותה עת נורעו הזרעים של מוסדות ותכניות עתידיים.

ארכאולוגיה ישראלית קדומה

בימינו זו כבר התחכמה המקובלת לטעון כי הארכאולוגיה הישראלית הקדומה הייתה בבסיסה פגומה מבחינה מדעית, בשל הצורך האינטנסיבי לבסס את המדינה החדשה על בסיס אידאולוגי מוצק. כדי להמחיש הטיה לאומנית זו אפשר להביא פרויקטים גרנדיוזיים כחצור, מצדה וחפירות בירושלים שלאחר 1967. פרויקטים אלו זכו לביקורות על הנחות היסוד המוטעות, המתודות הבעייתיות והמסקנות הפוזיות.⁸ לאחרונה הואשמו הארכאולוגים עצמם ברמאות מכוונת.⁹ הדומיננטיות של הדיונים על נושאים כהתיישבות הקדומה של בני ישראל, ארכאולוגיה של מלכים שונים מישראל ויהודה, נושאים יהודיים כמו מגילות ים המלח וחשיבותם של בתי כנסת עתיקים ונושאים כרוזים מאליהם, לכאורה, כגון אלה, חיזקו את הטענה בנוגע לעניין הלאומי בארכאולוגיה.

גם הציבור היה אובססיבי בעניין הארכאולוגיה, והדבר בא לידי ביטוי ככל הנראה בצורה הטובה ביותר בביזת העתיקות של משה דיין, שהתקיימה, למרבה ההפתעה, בפרופיל ציבורי גבוה, אך גם בהשתתפות העממית הרחבה במפגשים השנתיים שארגנה החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה. בשנות השישים משכו אירועים אלה יותר מאלף איש, רובם מהציבור הכללי. מספרים אלו מרשימים

8. לרונגמה: Abu el-Haj, *ibid.*, note 3; Ben-Yehuda, *ibid.*, note 2; S. Geva, 'Israeli Biblical Archaeology at Its Inception', *Zmanim*, 42 (1992), pp. 93-102 (Hebrew); P. Kohl, 'Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past', *Annual Reviews of Anthropology*, 27 (1998), pp. 223-246, esp. 237-238; Trigger, *ibid.*, note 5, pp. 183-184.

9. לרונגמה: N. P. Lemche and T. L. Thomsen, 'Did Biran Kill David? The Bible in the Light of Archaeology', *Journal for the Study of the Old Testament*, 64 (1994), pp. 3-22; Ben-Yehuda, *ibid.*, note 2.

10. לרונגמה: M. Broshi, 'Religion, Ideology, and Politics and Their Impact on the Palestinian Archaeology', *The Israel Museum Journal*, 6 (1987), pp. 17-32.

והוא היה האקדמאי היחיד שסיפק ידע ארכאולוגי בחפירות אלו. הפעולות של קבוצת החובבים, שבאה לידי ביטוי בהקמתה של החברה הפרה-היסטורית הישראלית בשנת 1960, יכולה אולי בדיוק להיכלל בכותרת 'הכרת הארץ', וכך להיות מוגדרת כפעולה כאילו לאומית, אך הערך המדעי הראשוני, כמו שבא לידי ביטוי בכתב העת **מתקופת האבן** (*Journal of the Israel Prehistoric Society*), חשוב הרבה יותר מכל קשר מיסטי שבין אומה לארץ.

מלבד הפרה-היסטוריה, התרחב חקר העתיקות בישראל מעבר לחקר שורשיה היהודיים-ישראלים גם לכיוון תחומים אחרים. אמנם אפשר לטעון כי חפירות של אתרים כנעניים מתקופות הברונזה התיכונה והמאוחרת יכולים לספק רקע להיסטוריה מקראית, אך קשה הרבה יותר להעלות טענות כאלה בנוגע לחפירות שמתמקדות בתקופת הברונזה הקדומה, כגון אלו שנעשו בערד, בבית ירח (חפירתו הגדולה של בראדון) ובתל ערני. מחקרים כנגב באתרי התקופה הקלאסית ובמשטרי חקלאות מדברית קדומה התמקדו בעיקר בנבטים, רומאים וביזנטיים. על אף המחקר על תקופת הברזל, אי-אפשר להגדיר את הארכאולוגיה כנגב 'יהודית'. אף שחברות המדבר העתיקות הללו היו השראה לישראל המודרנית ובן-גוריון כמובן קיבל מהם השראה יותר מאחרים, מחקר זה אינו יכול להיות מוגדר כארכאולוגיה ציונית. כל מי שמתבונן בערים בנות האלפים שעדיין עומדות בלב המדבר משתאה לנוכח ההישג, ללא קשר לעמדתו הלאומית.

ארכאולוגיה ישראלית מוקדמת הותקפה על שהייתה חלשה מבחינה מתודולוגית ועיוורת בשל הצרכים האידאולוגיים. בספרה של אבו אל-האג' *Facts on the Ground* היא הציגה את הטעות הקשה של משוואת חרסים-אנשים, ששולטת כל כך בדיון במקורותיהם של הישראלים הקדמונים. היא מסכמת שטעות מתודולוגית זו היא תוצאה של חוסר העידון באידאולוגיה שלא התיר פרשנויות אחרות, אך היא טעתה כאן גם בהבנת הנחות היסוד של הארכאולוגיה וגם של ההקשר הרחב של שיטותיה.

אם יש דבר כזה שקרוי אתניות, ולאנתרופולוגים יש בעיות הולכות וגוברות בהגדרת המונח, אז תרבות חומרית היא בוודאי אחד מעיקריו של שיח התרבות, ובכך קשורה במידה רבה לזהויות אתניות. לכן כמובן כדים יכולים להיות שווים לאנשים הבעיה היא שלא כל הכדים שווים לכל האנשים באותה הצורה. אמירה זו נובעת מניסיון של ארבעים שנה של מחקר מודרני ופוסט-מודרני המפרש את אופייה של תרבות חומרית. קשה לבוא בתלונות אל הארכאולוגים שהגדירו את תקופת הברזל הישראלית בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20 על שלא השתמשו בתאוריות שהתפתחו זמן רב אחריהם. מבחינה מתודולוגית עמדה הארכאולוגיה הישראלית של התקופה המוקדמת ההיא בשורה אחת עם

ארכאולוגיות בנות תקופתה. לא הייתה ביקורת מתודולוגית בת התקופה על נושא הקרמיקה של תקופת הברזל, וגם לא היה אחד שפקפק במבנה הבסיסי של הפרספקטיבה התאורטית הישראלית. שאלות של תוכן ופרשנות ספציפית, כגון ההופעה של בני ישראל, אופי מבצרי הממלכה המאוחדת ואמתותן של מגילות ים המלח זכו לדיונים בספרות, הן הזרה והן הישראלית, אך הביקורת המתודולוגית הראשונה של השיטה הישראלית ככזו לא גובשה עד שנות השבעים, בהתקפות של דיוור על מערכת הסטריגרפיה הישראלית. אפילו במקרה זה, כשדיוור הגדיר בפירוש אסכולה ישראלית, הוא לא קשר אותו בדיוור לאג'דה פוליטית.¹¹ במילים אחרות, את ההבדלים במידת הקפדנות המתודולוגית פירש דיוור כנתונים מקובלים במחקר מדעי. אילו הייתה עבודתו של ידן מוטה הטיה כה ברורה וגלויה, כמו שטוען למשל בן-יהודה בספרו שיצא ב-2002, כיצד יכלה אוניברסיטת אוקספורד להזמין אותו לשאת את הרצאות שווייך (Schweich Lectures) היוקרתיות?¹²

בתיאור הארכאולוגיה הישראלית המוקדמת, המעוצבת אקסקלוסיבית בידי הלאומיות, יש שתי טעויות עובדתיות ותפיסתיות נוספות. ראשית, הארכאולוגיה הישראלית לא פעלה מעולם בחלל ריק, אלא הייתה תמיד משולבת בעולם הרחב יותר של ארכאולוגיה של המזרח התיכון. דבר זה בולט ביותר בפרסומים הישראליים ובפרסומים של כתבי עת זרים, כגון *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* או כתב העת הבריטי *Palestine Exploration Quarterly* (ומאוחר יותר כתב העת *Levant*), כתב העת הצרפתי *Revue Biblique*, ולאחר מכן, עבור פרה-היסטוריה, *Paleorient*, כתב העת הגרמני *Zeitschrift des Deutschen Palastini-Vereins*, והדבר בולט גם בכתביה של לא רק ישראלים בכתב העת הישראלי העיקרי של התקופה *Israel Exploration Journal*. מחקר ישראלי מצוטט ללא הסתייגויות בסינתזות עיקריות שערכו חוקרים לא ישראלים של התקופה הקדומה, לדוגמה דיים קתלין קניון בספרה *Archaeology in the Holy Land*, ובהוצאות מאוחרות של יצירתו של אלברייט *Archaeology of Palestine* בין היתר. במילים אחרות, אם סבל המחקר הישראלי מטעויות קריטיות במתודות ותפיסות, טעויות אלה היו משותפות לכל העוסקים בארכאולוגיה של האזור בתקופה ההיא, ולכן אי-אפשר לייחס אותן לתפיסה ציונית-ישראלית.

11. W. G. Dever, 'Two Approaches to Archaeological Method — The Architectural and the Stratigraphic', *Eretz Israel*, 11 (1973), pp. 1-8

12. Ben-Yehuda, *ibid.*, note 2; Y. Yadin, *Hazor: The Head of All Those Kingdoms*: *Joshua*, II, 10 (1972); The Schweich Lectures, Oxford University Press, London 1970

ארכאולוגיה ישראלית חדשה

אפשר לומר כי מאז שנות השבעים עברה הארכאולוגיה הישראלית מהפכה. השינויים בדיסציפלינה ניכרו בכל היבט שאפשר להעלות על הדעת. ברמה בסיסית ביותר התרחב המקצוע גם מבחינת תחומי העניין שבו וגם במספר העובדים בתחום. כמה נתונים סטטיסטיים יספיקו להמחיש זאת. בראשית שנות השבעים היו שתי תכניות לימוד אוניברסיטאיות בארכאולוגיה: המקורית באוניברסיטה העברית בירושלים והחדשה, שהקים יוחנן אהרונ, באוניברסיטת תל אביב. בשתייהן הייתה דומיננטית וכולטת הארכאולוגיה המקראית, ששיקפה את תחומי העניין של מקימה. כעת, באמצע העשור הראשון של המאה ה-21, ישנן חמש תכניות לתואר ראשון, שני ושלישי בארכאולוגיה, אחת בכל אוניברסיטה, פרט לטכניון, ועוד תכנית מוסמך-דוקטורט במכון ויצמן. ב-1970 היו באגף העתיקות פחות ממאה עובדים במשרה מלאה, וכיום יש יותר ממאתיים, אף שהיו קיצוצי תקציב קשים ופיטורים שנבעו מבעיות כלכליות לאומיות. בהקשר זה, המעבר מסטטוס של אגף לזה של רשות העתיקות, שמאפשר עלייה בכוח אדם ותקציבים, בא לידי ביטוי בהרחבה של תכניות מחקר ופעילויות.

עם זאת, מספרים אחרים מבטאים מגמות אחרות; בכנסים של החברה הישראלית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה היו בשנות השישים יותר מאלף משתתפים, רובם חובבים, ואילו בשנות התשעים היו בין מאתיים לשלוש מאות משתתפים בלבד, רובם ככולם ארכאולוגים מקצועיים. מגמה דומה, של מעבר מהחובבני למקצועי, עם ירידה במספרים אבסולוטיים, ניכרת בחברה הפרה-היסטורית. כך גם ירד מספר המנויים לכתב העת הארכאולוגי קדמוניות, שמתפרסם בעברית ומיועד לקהל חובבים. מספר הסטודנטים ירד, אם כי כאשר נותנים את הדעת להתרחבות במספר תכניות הלימוד, יכול להיות שיש דילול יותר מאשר ירידה ממשית. להבדיל מכך, בארצות הברית שמר *Biblical Archaeology Review*, כתב העת שנוסד בשנות השבעים והוא במידה מסוימת צהובון, על מספרי קוראים ואף הרחיב את היקפו ואת השפעתו בעשורים האחרונים.

מהות הטענה היא זו: ככל שנעשתה הארכאולוגיה תחום דעת מקצועי, כן הלך וירד עניינו של הציבור בה.

מלבד המגמות המספריות האלה, השתנו גם כיווני מחקר, דגשים ואפילו פרדיגמות, בייחוד כאשר פרשו תלמידיהם של ידן ואהרונ, ותיקי העידן המוקדם של הארכאולוגיה הישראלית. לארכאולוגיה פרה-היסטורית, שיש לה רקע נרחב יותר במדעי הטבע והחברה, בוודאי היה כאן תפקיד. לא מקרה הוא שבאוניברסיטת תל אביב הארכאולוגיה הפרה-היסטורית נלמדת עתה כחלק

ונקודה חשובה יותר: גם אם השפיעו הנחות יסוד תאורטיות או הטיות לאומיות על המסקנות המדעיות או שיבשו אותן, מבחינה מתודולוגית היה החומר שנאסף איתן דיו כדי לאפשר הסברים חלופיים. עצם הדבר שהסברים אלו המתונו לדור חדש של ארכאולוגים אינו יכול לשמש בסיס להרשעה של הדור הקודם או של הדיציפלינה כולה. זה למעשה תהליך טיפוסי של התפתחות אקדמית: הממצאים והתאוריות של הדור הישן הם הזרעים הנוכחים בפרדיגמות של הדור שבא אחריו.

נושא הדיאלקטיקה הבין-דורית אינו זוכה להתייחסות בתיאורים של התפתחות הדיציפלינה, אך הוא מבטא, בדרך מסוימת, את טענתו הידועה של קוהן (Kuhn) על מהפכת הפרדיגמות. מקרב הארכאולוגים היה זה פלנרי (Flannery) שרמז לכך כשסיפר משל ידוע ב-1976 על הארכאולוג המסו-אמריקני האמתי ותלמיד המחקר הסקפטי.¹³ יש לפער הדורות שתי השלכות רבות-משמעות. ראשית, שלב בניית המיתוסים של הארכאולוגיה הישראלית היה קצר ימים. הוא הגיע לשיאו בשנות השישים, עד שהשינויים מרחיקי הלכת שעברו על החברה הישראלית בעקבות המלחמות ב-1967 וב-1973 הביאו לקץ הנאיביות של התקופה המוקדמת של הארכאולוגיה הישראלית. שנית, קצו של העידן גם הוא טיפוסי, והוא חלק ממבנה היחסים המאפיין את האקדמיה.

יש להתייחס לשאלה אחת אחרונה בנושא הארכאולוגיה הישראלית המוקדמת. אם במבט לאחור ההטיות הבסיסיות והשגיאות כה ברורות, למה הן לא היו ברורות שלושים או ארבעים שנה קודם לכן? אפשר לענות על כך בשני אופנים. התשובה האידאליסטית, ואולי הנאיבית, היא שהמדע נבנה בהדרגה ומתקן את עצמו, ושגיאות וטעויות של המשגה הם חלק מתהליך. פרספקטיבה מתוחכמת מעט יותר מתייחסת להקשר החברתי של המדע, ומזהה שהמדע משוקע בתוך ההקשר התרבותי של העוסקים בו. בנוגע לתקופה המוקדמת של הארכאולוגיה הישראלית, חובה להכיר בהיקף המצומצם של המפעל כולו. מוסד ארכאולוגי יחיד, שפועל במסורת הגרמנית אשר לפיה הפרופסור הוא דמוי אלוהים, איננה בשום אופן נוסחה לפלורליזם אקדמי. הוסיפו לכך את עידן בניית האומה, וכך יהיה אפשר להבין טוב יותר את הקשיים בהשגת עצמאות ובגרות אקדמית בארכאולוגיה הישראלית.

13. K. V. Flannery, *The Early Mesoamerican Village*, Academic Press, New York 1976

השינוי הגדול ביותר שחוללה הארכאולוגיה הישראלית החדשה הוא בדרך שאנחנו מכינים, מפרשים ומשליבים טקסטים עתיקים עם הממצא הארכאולוגי. תופעה זו אינה ייחודית לישראל, אך בהתחשב בכך שהטקסט מרכזי ביותר הוא התנ"ך, בישראל היא בולטת יותר. מתקופה שהקריאה בתנ"ך הייתה בבסיסה לישראלית (וגם של טקסטים נוספים, של יוספוס למשל), כמו שהבינו אותה חוקרים כידן ואהרונ, הגענו לדור חדש של ארכאולוגים, שאימץ פרספקטיבה ביקורתית, הרואה בתנ"ך טקסט היסטורי, אך לא בהכרח מסמך מדויק. התנ"ך נקרא כשיקוף של אמונות, הבנות ופרקטיקות של העם שכתב אותו. הוא מייצג גם את ההבנה המוגבלת, הרעוה הקדומה, השאיפות וסדר היום שלהם, וכן את הפרספקטיבה הייחודית שלהם של האירועים. קשה לתארך את האירועים שהתרחשו לפיו, והספרים הראשונים בוודאי אינם דיווח בן הזמן של האירועים שהם מתיימרים לתאר. עבור ארכאולוגים ישראלים החוקרים את התקופה המקראית או תקופות היסטוריות באופן כללי, הטקסטים הכתובים הם תוספת היסטורית, אך הם אינם המדר שמשווים אליו כיום את הממצא הארכאולוגי.

זה נושא רגיש; הדבר הומחש בוויכוחים שהתגלעו בעניין היחס בין הטקסט המקראי ובין הממצאים הארכאולוגיים. מאמרו של זאב הרצוג בעיתון הארץ לפני שנים מספר, שהתקף בו את ההיסטוריות של סיפור יציאת מצרים, זכה להתייחסות רבה בעולם. זו בוודאי הייתה כוונתו, אך יש לזכור כי מבחינת המחקר הארכאולוגי לא היה שום דבר חדש בדברים שכתב.¹⁵

האסכולה הקרויה בארכאולוגיה המקראית האסכולה המינימליסטית, הטוענת שהחלק המוקדם של הטקסט המקראי הוא בעיקר המצאה מאוחרת בלי תוכן היסטורי נרטיבי, פגשה את מקבילתה בהצעתו של ישראל פינקלשטיין לחשוב מחדש על כל המסגרת ההיסטורית של החלק הראשון של תקופת הברזל. עיקרה של גישתו הוא לפסול את המיתולוגיות העוסקות בעידן הזהב של דוד ושלמה. אף שהפרטים של הכרונולוגיה והסטרטיגפיה נתונים בספק, רוב ההיסטוריונים והארכאולוגים האקדמיים מסכימים כיום שמדינת-העל שמיחסת בתנ"ך לדוד ולשלמה לא התקיימה מעולם.¹⁶

בלתי נפרד מתכנית הלימודים, ולשם כך שתי משרות מלאות בתקן לאחר שבצעם הוצא התחום מהתכנית לתקופה מסוימת בשנות השבעים. באוניברסיטה העברית חמישה ארכאולוגים עוסקים במחקר פרה-היסטורי, יותר ממספרם של אלו העוסקים בארכאולוגיה מקראית. מגמות דומות בולטות גם באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

מלבד השינויים ברגש הכללי, החלו להישמע גם גישות חדשות למחקר ארכאולוגי. דווקא באוניברסיטת בר אילן, שהיה אפשר לצפות ממנה לגישה שמרנית או מסורתית, התקיים ב-1999 כנס שבלטה בו דחייתן של הגישות ההיסטוריות המסורתיות. ההרצאות יוחדו כמעט כולן לנושאים כגון משמעותו של מגדר בממצא הארכאולוגי, שחזור של ארגון ודינמיקה חברתית וכן ההיבטים הכמותיים של השיטה הארכאולוגית. לא היה שם דור המלך, לא שלמה, לא ההתנחלות הישראלית ולא יציאת מצרים.¹⁴

בחפירות מגידו, שאפשר אולי להגדירן כחפירות הדגל של אוניברסיטת תל אביב, התמקד תת-נושא מרכזי באוכלוסייה המורדנית שסביב האתר, תפיסתה כלפי המפעלים השונים שהתקיימו במקום בעשורים האחרונים והבנתם את ההיסטוריה של האזור כמו שהיא התגלתה דרך חפירות. חלק מהרעיון הוא להרחיב את התפיסה של מגידו מעבר לעניין המצומצם בתוכני החפירות עצמן (אורות שלמה למשל), וכך לעשות את ההיסטוריה אינקלוסיבית, לא אקסקלוסיבית.

גם המחקר בנגב, בייחוד זה המבוסס על סקר החירום שנולד לאחר הסכם השלום עם מצרים, השפיע מאוד על הארכאולוגיה הישראלית. פרט לכמויות העצומות של המידע שנאסף, עם כל משמעות הדבר בנוגע לשאלות מחקר מקובלות, עלו גם נושאים ארכאולוגיים חדשים לחלוטין. לראשונה בישראל נבחנה ארכאולוגיה של הנוודות בחינה שאינה תלויה בטקסט ההיסטורי, הועלו השאלות אם נוודים מותירים שרידים ארכאולוגיים ומה אפשר לומר על חברות נוודות בהסתמך על שרידים ארכאולוגיים. אולי אף חשוב יותר, המחקר בנגב בשני העשורים האחרונים גילה אופק אסלאמי מוקדם – אתרים רבים השייכים לתקופה שלא הייתה מוכרת כלל קודם לכן. הדיווח ההיסטורי חושף בעיקר אירועים היסטוריים רבי-היקף, את מה שהיה בעיני הכותב חשוב או שולי בעת הכתיבה, ואילו הארכאולוגיה מראה לנו מה קרה על הקרקע – מגמות שינוי בהתיישבות, בכלכלה, ואפילו בדת. במקרים רבים הממצאים החדשים מחייבים אותנו להעריך מחדש את הטקסטים הכתובים.

15. Z. Herzog, 'Deconstructing the Walls of Jericho', *Ha'aretz*, October 29, 1999 (article #845439)

16. I. Finkelstein and N. A. Silberman, *The Bible Unearthed: Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts*, Free Press, New York 2001

14. A. Faust and A. Maeir, *Material Culture, Society and Ideology: New Directions in the Archaeology of the Land of Israel*, Conference Proceedings, Bar-Ilan University, Ramat Gan June 3, 1999

הידע כיום. טענות היסטוריות על הבלעדיות של האבות בארץ ישראל חייבות להתמודד עם העובדה המוכחת שבארץ היו גם 'אבות' נוספים.

אם האקדמיה, בשל אי-התאמה מדעית מהותית, אינה מעניקה עוד לגיטימציה מדעית לטענות המבוססות על נוכחות קדומה או בעלות על הארץ, אזי לכך יש להוסיף כי כיום גם פחתה הדרישה שתעשה זאת. שני הדורות האחרונים של יהודים נולדו וגדלו בישראל, ונוצרה חברה תוססת המגדירה את עצמה הישראלית. ככל שהחברה נראית מפותחת, כן היא לגיטימית בעיניה שלה, ואינה זקוקה לארכאולוגיה כדי להעניק לה צידוק עצמי לקיומה. החברה הישראלית עצמה התבגרה ויצאה מתוך השלב המוקדם של בניית אומה. יהיו תמיד אלה, בייחוד מהמרכיבים השמרניים יותר של החברה, המתגעגעים לימים הטובים של העבר, אז לא זכתה הארכאולוגיה לפרשנויות מופלגות ושירתה – כמו שלדעתם ראוי – את הצרכים של המדינה. היותן קריאות יחידות וחסרות השפעה, המוגבלות לקבוצות אינטרס מצומצמות, מלמד שהחברה הישראלית המשיכה כבר למקומות אחרים.

לבסוף, דינמיקה תוך-דיסציפלינרית תשפיע גם היא על השינוי, וכרגע לא משנה מה יהיו פרטי הפרטים של השינוי הפרדיגמטי או הערכים חברתיים. דורות חדשים של סטודנטים וחוקרים חייבים בשלב כלשהו להגדיר את עצמם כעצמאים ממוריהם. הדחף האדיפלי באקדמיה זוכה לעידוד ולטיפוח (מן השפה ולחוץ לפחות), ואלה יוצרים מתח בריא בין הדורות. השינויים בארכאולוגיה הישראלית אכן מתרחשים עם חילופי הדורות, על ציר הזמן. כמו שצינתי קודם לכן, הגידול והפרופסיונליזציה של הדיסציפלינה גם היא תביא, כמעט אוטומטית, לשונות פנימיות. בשל כך, מספר גדול של חוקרים צעירים, שכולם מנסים להשתלב, ייצרו רעיונות ופרדיגמות כדי לשרוד בג'ונגל האקדמי.

הערות סיכום

אנו יודעים שאנו נמצאים בעידן הפוסט-מודרני כאשר אנו עוסקים ברוויזיה של הרוויזיה של ההיסטוריה של תחום העוסק בהיסטוריה... – וזה מה שניסנו לעשות כאן. כמובן אין מדובר בתרגיל סטרילי, שכן הוא טעון סמלים רגישים שהתקיימו אלפי שנים. יש כאן בבירור ויכוח, ואי-אפשר להתעלם מכך כאשר עוסקים בנושאים של מיתוס לאומי ופוליטיקה. למעשה אין צד שאפשר להגדירו חסר עניין, ניטרלי, כאשר עוסקים בנושאים אלו.

ניסיתי להציג מודל של התפתחות דיסציפלינרית שבניית מיתוס, לאומיות וזהות משולבים בה בתוך דינמיקה גדולה ומורכבת מזו שעל פי רוב מאפיינת

אף שהוויכוחים על אמינות הטקסט אל מול הממצאים הארכאולוגיים נמשכים, חלק מן הארכאולוגיה הישראלית נמצא הרחק מהם, והיא מתמודדת עתה עם שאלות של מגדר, תרבויות נודדות והדינמיקה החברתית של חברות עתיקות. הארכאולוגים בישראל משנים את המבנה הבסיסי של הדיסציפלינה שלהם. הם אינם עוקבים עוד אחר שאלות שהכתיבו להם הטקסטים, אלא מושפעים ממגוון רחב של דיסציפלינות ותאוריות. נרטיב היסטורי, אם הוא מוגדר על ידי התנ"ך, יוספוס או עולי רגל ביוזנטים, מגדיר מבנה מסוים למחקר ארכאולוגי, שיכול להתייחס לשאלות העולות ממנו. ככל שהארכאולוגיה הישראלית משתחררת מהמגבלות של סוגיות תלויות טקסט ושואבת את שאלותיה ממגוון רחב של מדעי חברה ורוח, כן היא נעשית תחום מגוון ומשמעותי יותר.

בקשר ישיר לכך, כאשר הלך וירד הצורך לכונן זהות לאומית, החל עקרון החופש האקדמי להשפיע יותר על בחירת כיווני מחקר. ההזדמנויות הגדולות שנוצרו בזכות החומר הארכאולוגי שנאסף במשך השנים יצר אתגרים חדשים לחוקרים ופרשנויות חדשות.

לבסוף, כמו שקורה בכל הדיסציפלינות האקדמיות בעידן הפוסט-מודרני, לרפלקסיביות יש תפקיד חשוב בקביעת הדרך שבה עוסקים בארכאולוגיה בישראל. החפירה של הסוללה הרומית במצדה, שהביאה להטלת ספק בסיפור המקובל, ובייחוד בפרשנותו של ירין, היא דוגמה אחת לכך. אלו מאתנו העוסקים בארכאולוגיה של האסלאם הקדום בנגב מבינים היטב כמה מהמשמעויות הפוליטיות של המחקר. יש מודעות לתפקיד שהיה לארכאולוגיה בפוליטיקה של האזור, ונכונות להתייחס במידה של ביקורת לתפקיד זה. התמודדות עם מיתוסים ישנים היא חלק מהסיפור, אך גם הכרה של הצורך במודעות להשלכות של מחקר ארכאולוגי נעשית בולטת יותר ויותר.

הוצגו כאן התפתחויות ומגמות: ירידת הלאומיות, המיתוס הלאומי ועיצוב הזהות, עליית הביקורת של ההיסטוריה המבוססת על הטקסט ותזות המכוננות על ידי טקסט, ההתמקצעות וההרחבה של התחום. כעת נותר לנסות ולהסביר אותן. אין הסבר אחד; אני מציע שלושה תחומים רחבים של הסברים למגמות אלה.

ברמה הנאיבית ביותר, הסברים לאומיים ננטשו או שהם בתהליך של נטישה מכיוון שאי-אפשר לאחוז בהם מדעית. טענותיו של ירין בנוגע למצדה עורערו לא על ידי התקפות על היושרה שלו אלא על ידי בדיקה מחדש של העדויות הספרותיות והארכאולוגיות. הדחייה של תאוריות כיבוש בנוגע למוצא הישראלים הקדומים התבססה על מידע מצטבר שהראה גם בעיות כרונוולוגיות של מה שהוגדר כהשמדות של ערים שונות וההתפתחות של הסברים אלטרנטיביים, בעיקר אלו הכרוכים בהתיישבות של נוודים, הסברים שמתאימים יותר למצב של

היסטוריות של ארכאולוגיה. אכן, בניית לאומיות וזהות מאפיינת לא רק את הארכאולוגיה הישראלית, אלא ששלבי התפתחותה של הארכאולוגיה הישראלית מאפיינים את התפתחותן של ארכאולוגיות מערביות. בשל כך אנו יכולים לצפות שהארכאולוגיות במדינות מתפתחות יחוו את אותן הדינמיקות, גם אם לכל אחת יש היסטוריה מקומית משל עצמה, הן עתיקה והן מודרנית. בשל כך אנו רואים את הארכאולוגיה הפלשתינית עוסקת באותן הבניות והבניות מחדש שאפיינו את הארכאולוגיה הישראלית וממשיכות לאפיין אותה. אין זה נושא של קפרנות מדעית, יושרה או איכות, אלא, בפשטות, הדרך שהדיסציפלינה מתפתחת בה.

אינדיאנה ג'ונס היה עייף. הוא ישב על אבן גדולה, הניח בצד את השוט ובחן את כלי הבישול הקטן. אין נאצים, אין זהב, אין אווירונים מתרסקים. הכלי ייצג תרבות קדומה שרק מעט ידוע עליה, אך הנה הזדמנות ללמוד יותר. הוא חש סיפוק עמוק מכך.

מאמר זה ראה אור לראשונה תחת השם: Steven A. Rosen, 'Coming of Age: The Decline of Archaeology in Israel Identity', *BGU Review*, 1 (2005), pp. 43-58. המחקר מבקש להורות למיכאל ולנוגה פייגה על תרגום המאמר לעברית.